

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-203-213

УДК 340.12.17

О. Л. ЛЬВОВА,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*
ORCID: 0000-0003-2985-9671

ДОТРИМАННЯ ПРАВА: ВЗАЄМОДІЯ ЮРИДИЧНОГО ТА МОРАЛЬНОГО АСПЕКТІВ

У статті зазначається, що формально-юридичне розуміння дотримання правових норм як результату державного примусу дедалі частіше виявляється недостатнім для забезпечення ефективності правового регулювання та стабільності правопорядку. Наголошується, що суть дотримання полягає в пасивній поведінці суб'єктів права, тобто утриманні від здійснення дій, що знаходяться під заборорою правових норм. Зроблено висновки про те, що дотримання права доцільно розглядати як ціннісно зумовлену форму реалізації права, у якій юридичний примус збалансований внутрішнім моральним переконанням суб'єктів у необхідності правомірної поведінки. Саме така єдність юридичного та морального відповідає сучасному розумінню верховенства права та забезпечує стабільність правопорядку та реальну дію права.

Ключові слова: дотримання норм права, правореалізація, юридичний примус, мораль, правова поведінка.

Lvova Olena. Compliance with the law: interaction between legal and moral aspects

The article notes that a formal legal understanding of compliance with legal norms as a result of state coercion is increasingly proving insufficient to ensure the effectiveness of legal regulation and the stability of the legal order. It is emphasized that the essence of compliance lies in the passive behavior of legal subjects, i.e., refraining from actions that are prohibited by legal norms. It is concluded that compliance with the law is appropriately viewed as a value-driven form of law enforcement, in which legal coercion is balanced by the internal moral conviction of subjects in the necessity of lawful behavior. It is precisely this unity of the legal and the moral that corresponds to the modern understanding of the rule of law and ensures the stability of the legal order and the real effect of the law.

Keywords: compliance with legal norms, law enforcement, legal coercion, morality, legal behavior.

Постановка проблеми. В умовах трансформації сучасних правових систем, зумовленої процесами глобалізації, проблема дотримання права набуває особливої актуальності. Формально-юридичне розуміння дотримання право-

* **Lvova Olena**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Senior Research Officer

вих норм як результату державного примусу дедалі частіше виявляється недостатнім для забезпечення ефективності правового регулювання та стабільності правопорядку. Практика свідчить, що правові приписи, позбавлені внутрішньої ціннісної підтримки від суб'єктів права, виконуються формально або ігноруються, що підриває довіру до права як соціального регулятора.

Особливого значення набуває дослідження взаємодії юридичного та морального аспектів дотримання права в умовах утвердження принципу верховенства права, який передбачає не лише формальну законність, а й відповідність правових норм і практик фундаментальним цінностям справедливості, свободи та людської гідності. Моральна легітимація права виступає важливим чинником формування правосвідомості, добровільного дотримання правових норм і стійкої правомірної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У класичній юридичній доктрині дотримання права розглядалося переважно як форма реалізації правових норм, що забезпечується державним примусом і пов'язується з обов'язковістю юридичних приписів. Такий підхід характерний для позитивістської правової традиції, зокрема праць Г. Кельзена, який наголошував на нормативному характері права та його формальній обов'язковості, відокремленій від моральних оцінок^{1, 2}.

У межах як природно-правової, так і інтегративної доктрин права послідовно обґрунтовується положення про те, що ефективність і легітимність права неможливі без його морального та ціннісного підґрунтя. Починаючи від класичної природно-правової традиції (Т. Аквінський, Г. Гроцій та ін.) і завершуючи сучасними інтегративними теоріями (Л. Фуллер, Р. Дворкін та ін.), право розглядається як соціальний регулятор, дотримання якого значною мірою залежить від сприйняття правових норм як справедливих, розумних і таких, що відповідають базовим цінностям суспільства. Аналогічні підходи розвиваються й у сучасній українській правовій доктрині, де підкреслюється ідея про те, що юридичний примус не може замінити внутрішнього морального прийняття права.

Зокрема, проблема дотримання права аналізується в контексті форм реалізації права, правової поведінки та правосвідомості. Значний внесок у розробку цієї теми зробили такі українські науковці, як П. М. Рабінович, Ю. С. Шемшученко, М. І. Козюбра, Н. М. Оніщенко, С. П. Погребняк, Н. М. Пархоменко та ін.

Водночас, попри значну кількість наукових досліджень, взаємодія юридичного та морального аспектів дотримання права часто розглядається фрагментарно – або в межах загальної проблематики співвідношення права і моралі, або в контексті правової культури й правового виховання. Недостатньо систематизованими залишаються питання внутрішньої моральної мотивації правомірної поведінки, а також значення морального прийняття правових норм для забезпечення стійкого правопорядку в умовах сучасних соціальних трансформацій.

Отже, попри наявність ґрунтовних теоретичних напрацювань у сфері реалізації права та співвідношення права і моралі, проблема дотримання права як результату взаємодії юридичних і моральних чинників потребує подальшого комплексного дослідження.

Мета і завдання дослідження – дослідити дотримання права як форму реалізації права в контексті взаємодії юридичних і моральних чинників.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній теорії права дотримання традиційно визначається як форма реалізації права, що полягає в добровільному утриманні суб'єктів від дій, заборонених правовими нормами, а також дотримання передбачає пасивну поведінку суб'єкта незалежно від його бажання³. Такий підхід, розроблений у працях українських науковців, дає змогу відмежувати дотримання від виконання та застосування права й водночас підкреслює, з одного боку, його внутрішньо мотивований характер, а з іншого – примусовий характер дотримання, яким і відрізняються заборони. Водночас у сучасних умовах зростає потреба в теоретичному переосмисленні дотримання права як явища, що не зводиться виключно до дії юридичного примусу.

На думку українських правознавців, суть дотримання полягає в бездіяльності (пасивній поведінці), тобто утриманні від здійснення дій, що знаходяться під забороною правових норм (наприклад, особа утримується від куріння, забороненого в громадських місцях, або від заподіяння шкоди чужому майну)⁴. Тобто дотримання має місце тоді, коли нормою права сформульовано конкретні заборони, на відміну від зобов'язальних норм, які завжди реалізуються в активних діях.

Як зазначається в юридичній літературі, норми-заборони в більшості випадків здійснюються в пасивній формі, суб'єкт тут також виконує обов'язок, але дещо іншого характеру: він повинен утриматися від заборонених дій (виняток становлять норми, які встановлюють відповідальність за бездіяльність). Заборона – це державно-владне веління, що вказує на недопустимість певної поведінки під загрозою настання відповідальності.

У нормативних актах заборона часто сформульована як опис правопорушення і визначення санкцій за його вчинення. Такими є всі статті Особливої частини Кримінального кодексу і більша частина норм про адміністративну відповідальність. Заборона є своєрідним способом переконання, оскільки вона вказує на межі правомірної та протиправної поведінки. Заборони завжди забезпечені можливістю застосування заходів державного примусу на випадок їх невиконання⁵.

Право не виконувало б своєї регулятивної ролі, якби не містило можливості державного примусу. Відповідно державний примус визначають як метод державного впливу, що спрямований на реалізацію державної волі зі спонукання осіб до правомірної поведінки в імперативному порядку⁶.

Отже, застосування юридичного примусу виконує важливу охоронну функцію в процесі дотримання норм права. Однак сам по собі примус не

здатний забезпечити стан законності й правопорядку в суспільстві. Правомірна поведінка, яка базується виключно на страху перед санкціями, за їх відсутності втрачатиме ефективність.

Юридичний примус у цьому контексті можна вважати як необхідний, але не єдиний інструмент, покликаний забезпечити охорону правопорядку, а не замінити собою внутрішню мотивацію правомірної поведінки. Зведення дотримання права виключно до результату юридичного примусу, на нашу думку, є методологічно обмеженим і не відображає реальних механізмів правомірної поведінки в сучасному суспільстві.

П. М. Рабінович, визначаючи правомірну поведінку за суб'єктивною стороною (тобто залежно від психологічного ставлення особи до своїх діянь), характеризує її як: принципову, зумовлену її особистим, внутрішнім переконанням у необхідності поводитися правомірно; звичаєву, що зумовлена особистою звичкою без вагань виконувати будь-який державний припис; пристосувальну (конформістську), викликану прагненням не відрізнятись від інших суб'єктів, які поводяться правомірно; маргінальну, що пояснюється загрозою відповідальності у разі вчинення правопорушення та бажанням уникнути її⁷.

Слід відмітити, що незалежно від представлених видів правомірної поведінки, дотримання норм права значною мірою зумовлюється внутрішнім прийняттям особою правових приписів. У випадку незнання суб'єктом правовідносин приписів конкретних норм права щодо певної ситуації, особа керуватиметься не примусом, не страхом покарання за порушення певних заборон, а своїм внутрішнім переконанням і уявленнями про те, які стандарти поведінки є цінними, справедливими та відповідають моральним засадам суспільства.

Як справедливо наголошував Ю. С. Шемшученко, ефективність права як соціального регулятора безпосередньо залежить від рівня його ціннісного сприйняття суспільством, від стану правової культури та правосвідомості⁸.

Отже, уявлення про право як справедливе і моральне спонукає людину дотримуватися його та поважати незалежно від юридичних примусових механізмів. Як підкреслював Л. Фуллер, «система права, яка не поважає внутрішню моральність права, втрачає право на послух»⁹.

Таке твердження є справедливим і навіть таким, що може бути реалізованим. Це є можливим, зокрема, через систему конституційного правосуддя, коли закон може бути визнаний неконституційним. Слід зауважити, що питання конституційності закону нерозривно пов'язане з принципом верховенства права і має очевидний моральний вимір. Через верховенство права моральні вимоги справедливості, пропорційності та поваги до людської гідності інтегруються в юридичні критерії оцінки закону. Відтак конституційність постає не лише як формальна відповідність Конституції, а й як показник моральної легітимності правових приписів, від якої залежить їх добровільне дотримання.

В юридичній літературі наголошується, що коректне застосування універсальних і національних правових принципів і цінностей є найважливішою частиною методології оцінювання конституційності нормативних актів. Серед універсальних конституційних принципів, які найчастіше виступають критеріями конституційності нормативних актів в Україні називають, зокрема, верховенство права, юридичну визначеність, пропорційність, рівність і справедливість¹⁰. Ці критерії часто є предметом наукових досліджень у взаємозв'язку з мораллю.

Мораль виступає не лише регулятором суспільних відносин, а й є складовою оцінювального мислення, через яке люди орієнтуються у життєвих умовах і адаптуються до них або ж, навпаки, прагнуть їх змінити, прогнозують свою поведінку та поведінку інших. Тобто соціальна регуляція на підставі моральних норм, що також властиво і правовим нормам, відбувається як внутрішнє веління свідомості людини, яка оцінює дійсність або обирає варіант поведінки.

На переконання деяких українських правників, реалізація правових норм, які сформульовані державою, у більшості життєвих ситуацій не залежить від неї. Люди вступають у правовідносини передусім не тому, що бояться державного репресивного апарату чи іншої кари, а тому, що це їм необхідно або вигідно для досягнення власної мети, задоволення власних потреб та інтересів. Людина може прожити повноцінне життя свідомо, інтуїтивно чи за звичкою беручи участь у безлічі правовідносин, зокрема, з публічними інститутами, не маючи при цьому справи з судом чи з правоохоронними органами держави. Для моралі та права роль держави має більше значення у випадку порушення існуючих моральних і правових норм. Виконуючи свої функції у сфері правотворчості та правоохорони, держава формулює правові норми, за допомогою яких можливо притягти до юридичної відповідальності винних за порушення як правових, так, і в окремих випадках, моральних норм.

Згідно з традицією природного права авторитет права неминуче спирається на зв'язок права з мораллю. Прихильники природного права вважають, що посилання на мораль (насамперед на ту її складову, яку називають справедливістю) становить важливий елемент усякого пояснення, що таке право. Узагальнюючи традицію природного права, редактори однієї з найпопулярніших у світі антологій з філософії права зазначають: «Мораль – не просто бажана риса, яку треба запровадити в право, а радше суттєвий елемент права, яким воно є насправді. Жоден адекватний критерій слушності певної правової норми або існування певної правової системи, мабуть, не може бути нейтральним щодо змісту, бо здебільшого саме зміст норми визначає, справедлива вона чи ні, розумна чи нерозумна»¹¹.

Отже, можна стверджувати, що людина, як особа вільна, адекватна, розумна й справедлива, дотримуватиметься відповідних правових норм незалежно від загрози примусу. Дотримання права постає в даному разі не лише як пасивна форма правомірної поведінки, а й як вольове внутрішнє прийнят-

тя правових вимог, що відповідає моральним уявленням особи про справедливе та належне.

Моральний вимір дотримання права особливо виразно простежується через категорії добросовісності, відповідальності та правової культури, які в українській доктрині також розглядаються як ключові чинники стабільності правопорядку. Зокрема, Ю. Шемшученко наголошував, що право і культура є взаємопов'язаними, взаємодіючими категоріями, оскільки право є елементом культури суспільства, його соціальною цінністю¹². Отже, культура, правова культура пов'язані із соціальним прогресом, системою соціальних цінностей, які сприймає людина як власні цінності, пріоритетними серед яких є права, свободи та законні інтереси людини.

Щодо місця справедливості як поєднувального елементу між мораллю і правом, М. І. Козюбра наголошував, що справедливість уособлює не зовнішній щодо права критерій, на який воно має орієнтуватися чи за допомогою якого оцінюватись, а його внутрішню, духовну основу, атрибут, без якого право втрачає якість, перетворюючись на свою протилежність – антиправо¹³.

Отже, слід наголосити, що усвідомлення права як «антиправа» підірвати внутрішні підстави правомірної поведінки, адже формальна обов'язковість норм більше не підкріплюється їх ціннісним виправданням. Це зумовлює необхідність звернення до аналізу свідомої та вольової поведінки людини, оскільки саме вона визначає, чи стане дотримання права результатом внутрішнього переконання, чи лише вимушеною реакцією на загрозу санкцій.

У цьому контексті слід процитувати О. В. Петришину, який пише, що «право, функціонуючи у вигляді цілісної правової системи, без опори на права людини, ризикує бути не лише безмістовним, а й не вкоріненим до потреб та інтересів індивідів як правових суб'єктів, адже в будь-якому випадку правові норми не можуть використовуватись, виконуватись, дотримуватись чи застосовуватись поза межами свідомої та вольової поведінки людини. Натомість ігнорування багатофакторності чинників соціального розвитку, самоврядного потенціалу громадянського суспільства призводить до штучного звуження сфери правового регулювання виключно до функціонування державного механізму, який, безперечно, є важливим за умов необхідності концентрації та централізації ресурсів, але не єдиним провідником нормативної енергії права в суспільні відносини. Результатом цього може стати відрив права від активних носіїв – індивідів, які наділені власними інтересами та свідомістю, що компенсується покладенням на владу неадекватних її призначенню в демократичній державі надзвичайних завдань, надмірною концентрацією силового впливу в руках органів державної влади, авторитарними та бюрократичними методами вирішення будь-яких питань життєдіяльності суспільства»¹⁴.

За таких умов, зокрема, і відбувається трансформація права в «антиправо», коли розривається зв'язок між нормативною формою та моральним змістом правових приписів, унаслідок чого право перестає сприйматися як

виправдане обмеження свободи. У такій ситуації особливої ваги набуває питання свідомої та вольової поведінки людини, адже саме через неї проявляється готовність особи прийняти правову норму як власне правило дії або відкинути її як зовнішній примус.

Зокрема, І. С. Окунев зауважує, що «правові норми, зміст яких спирається або принаймні не суперечить традиційним морально-релігійним постулатам, отримують більш якісну реалізацію у відповідній формі, у тому числі шляхом дотримання заборон, які в такому разі вже не сприйматимуться як обмеження особистої свободи в силу внутрішньої переконаності в необхідності таких норм для забезпечення прогресивного розвитку суспільства та його інститутів. Це означає, що поступова втрата морально-релігійною системою координат свого важливого соціального значення неминуче призводитиме до падіння авторитету права в суспільному житті, до суттєвого зниження поваги до права, яке поступово перетворюватиметься на знаряддя домінування публічної влади над громадянами та їх об'єднаннями, на засіб задоволення представниками влади своїх інтересів. Реалізація права поза контекстом морального обґрунтування його норм спирається здебільшого на можливість примусового характеру її забезпечення з боку держави»¹⁵.

Згадане прямо пов'язане із правотворчою діяльністю, у процесі якої закладається до змісту нормативно-правових актів очікувана модель поведінки. Зокрема, досліджуючи культурологічні проблеми правотворчості, В. Шишко підкреслює, що «сформовані і прийняті правові норми не завжди обумовлені здобутками української культури. Це призводить до втрати правом соціальної цінності та поваги з боку членів суспільства, у результаті чого право втрачає ефективність, перестає панувати»¹⁶. Відповідно процес правотворчості має відбуватися з урахуванням основоположних соціальних цінностей, з формуванням позитивних ціннісних установок, адже має панувати право як соціальна цінність, відображене у формі нормативно-правового акта, а не лише його форма¹⁷.

Поряд із цим вчені-правознавці звертають увагу на те, що зростає кількість законів, що прямо не пов'язані з ефективністю правового регулювання, оскільки недоліки «поганого законодавчого регулювання» усуваються за рахунок прийняття нових, «кращих» законів, а потім – ще «кращих». Це спосіб одержання права з ефектом «сплячої красуні», тобто право загалом відповідає: а) євростандартам; б) міжнародним нормам; в) цивілізованим формам, але є недіючим, демонструє ефект «сплячого права».

За цих умов право оцінюється суспільством як: 1) знаряддя для силового забезпечення проведення певної політики; 2) засіб виконання певних управлінських завдань; 3) веління держави. Отже, соціальне призначення права, функціонування правової системи зводиться виключно до регламентації суспільних відносин, що не залишає простору для автономного регулювання, ініціативної діяльності громадян та їхніх різноманітних об'єднань, урешті – для реалізації невід'ємних прав та свобод людини. А це призводить до зане-

паду правової й політичної культур, масових дисфункцій правової свідомості¹⁸.

Згадане має як юридичне, так і моральне значення, адже захист невід'ємних, природних прав завжди несе у собі моральне навантаження, бо природність є частиною життя людини, складовою ментальності й культури будь-якого суспільства, що стає морально-нормативним мірилом, стандартом у відносинах між людьми, і цими стандартами визначаються моральні засади суспільства, які суспільство сприймає як істину, як аксіому, що не потребує постійного доведення¹⁹.

Сучасні правознавці справедливо відзначають, що співвідношення права і моралі набагато багатогранніше, ніж протиставлення чи отождолення. Знайомі всім релігійні постулати – не вкради, не вбий – є одночасно і моральними, і правовими нормами, які закріплюють за людиною право на життя та власність. Одночасно існує дуже багато моральних норм, які напряду не відображені у праві: повага до ближнього, доброзичливість, допомога іншому у скруті, почуття обов'язку тощо. Ці правила винятково індивідуальні, залежно від обставин людина сама вирішує, що і як їй робити. Крім того, існує велика кількість правових норм, зміст яких, на перший погляд, байдужий до моралі, наприклад, військові статuti, правила дорожнього руху, державний бюджет тощо. Але моральна нейтральність таких правових норм зберігається лише у разі їх дотримання, у випадку ж їх порушення як з погляду моралі, так і з правового погляду справедливо буде відновити порушені права, компенсувати шкоду та покарати винних.

Отже, і мораль, і право слугують меті соціального регулювання та містять правила поведінки в людській спільноті. Моральні норми здебільшого є внутрішнім регулятором, встановленим власним переконанням; норми права – як внутрішнім, так і зовнішнім регулятором у суспільних відносинах.

Висновки. З огляду на проведене дослідження дотримання права доцільно розглядати як ціннісно зумовлену форму реалізації права, у якій юридичний примус збалансований внутрішнім моральним переконанням суб'єктів у необхідності правомірної поведінки. Саме така єдність юридичного та морального відповідає сучасному розумінню верховенства права та забезпечує стабільність правопорядку та реальну дію права.

Юридичний примус сам по собі не здатний забезпечити стан законності і правопорядку в суспільстві, адже за його відсутності правомірна поведінка, яка базується виключно на страху перед санкціями, втрачатиме свою ефективність. Дотримання права як добровільна форма правомірної поведінки ґрунтується на усвідомленні соціальної цінності права, визнанні його справедливості та моральної легітимності.

Саме внутрішні регулятори перетворюють правову вимогу із зовнішнього обов'язку на елемент особистої правової позиції. У цьому сенсі дотримання права постає не як пасивне підкорення нормі, а як активний усвідомлений

вибір правомірної поведінки, що відповідає як юридичним, так і моральним критеріям.

1. Kelsen H. Pure Theory of Law. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p. Oujda Library. URL: [https://cdn.oujdaibrary.com/books/612/612-pure-theory-of-law-\(www.tawcer.com\).pdf](https://cdn.oujdaibrary.com/books/612/612-pure-theory-of-law-(www.tawcer.com).pdf)
2. Henry Cohen. Kelsen's theory of law. Catholic lawyer. *Journals at St. John's Law Scholarship Repository*. № 2. Volume 26. Spring 1981. P. 147–157. URL: <https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2087&context=tcl>
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права. Харьков: Консум, 2000. 704 с. С. 420.
4. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с. С. 235, 83, 84, 86.
5. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2007. 211 с. С. 68–69.
6. Аракелян Р. М. Поняття державного примусу в теорії права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 391–393. С. 393. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/98>
7. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права і держави: навч. посіб. Видання 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 192 с. С. 138.
8. Шемшученко Ю. С. Право як соціальний феномен. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с. С. 42–44, 43–44, 45.
9. Fuller L. The Morality of Law. New Haven: Yale University Press, 1964, p. 39. Cambridge university-press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/dialogue-canadian-philosophical-review-revue-canadienne-de-philosophie/article/abs/morality-of-law-by-lon-l-fuller-new-haven-yale-university-press-montreal-mcgill-university-press-1964-pp-viii-202-500/FA09F4F64A200CAA674A5ED946AB3611>
10. Різник С. В. Конституційність нормативних актів: сутність, методологія оцінювання та система забезпечення в Україні: автореф. ...докт. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2021. 44 с. С. 19.
11. Філософія права / за ред. Дж. Фейнберга, Дж. Коулмена; пер. з англ. П. Тарашук. Київ: Основи, 2007. 1256 с. С. 14.
12. Шемшученко Ю. С. Теоретичні засади взаємодії права і культури. *Право та культура: теорія і практика: Міжнародна наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 трав. 1997 р.)*. Харків: МП «Леся», 1997. С. 4–8.
13. Козюбра М. І. Право, наука та інші форми світосприйняття і методологія: лінії взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА*. Юридичні науки. 2018. Том 2. С. 3–12. С. 8.
14. Петришин О. В. Право як соціальне явище: особливості юридичного підходу. *Проблеми філософії права*. 2006–2007. Том IV–V. С. 73–83. С. 76.
15. Окунев І. С. Правове регулювання як результат правотворчості: питання ефективності та прогалин. Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади: монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 420–459. С. 428.
16. Шишко В. В. Культурологічні проблеми правотворчості: автореф. ...канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2004. 20 с. С. 3.
17. Плавич С. В. Теоретико-методологічні засади правотворчості: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 215 с. С. 42.
18. Оніщенко Н., Береза С. Правова культура особи в контексті конституційного розвитку (реальний стан та програмні цілі). *Віче*. 2011. № 19. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2734/>
19. Львова О. Л. Моральний вимір правотворчості як фактор її оптимізації. Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-правові засади: монографія / за заг. ред. Н. М. Пархоменко. Київ: Юрінком Інтер, 2025. С. 167–191. С. 177.

References

1. Kelsen H. Pure Theory of Law. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p. Oujda Library. URL: [https://cdn.oujdaibrary.com/books/612/612-pure-theory-of-law-\(www.tawcer.com\).pdf](https://cdn.oujdaibrary.com/books/612/612-pure-theory-of-law-(www.tawcer.com).pdf)
2. Henry Cohen. Kelsens theory of law. Satholic lawyer. *Journals at*

St. Johns Law Scholarship Repository. № 2. Volume 26. Spring 1981. R. 147–157. URL: <https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2087&context=tel>

3. Skakun O. F. *Teoriya hosudarstva y prava*. Kharkiv: Konsum, 2000. 704 s. S. 420 (in Ukr.).

4. Zahalna teoriia prava: pidruchnyk / za zah. red. M. I. Koziubry. Kyiv: Vaite, 2015. 392 s. S. 235, 83, 84, 86 (in Ukr.).

5. Hnatiuk M. D. *Pravozastosuvannia ta yoho mistse v protsesi realizatsii prava*. Dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kyiv, 2007. 211 s. S. 68–69 (in Ukr.).

6. Arakelian R. M. *Poniattia derzhavnogo prymusu v teorii prava*. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 1. S. 391–393. S. 393. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/98> (in Ukr.).

7. Rabinovych P. M. *Osnovy zahalnoi teorii prava i derzhavy: navch. posib*. Vydannia 9-e, zi zminamy. Lviv: Krai, 2007. 192 s. S. 138 (in Ukr.).

8. Shemshuchenko Yu. S. *Pravo yak sotsialnyi fenomen*. Kyiv: Yurydychna dumka, 2008. 336 s. S. 42–44, 44–45, 45 (in Ukr.).

9. Fuller L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964, p. 39. Cambridge university-press. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/dialogue-canadian-philosophical-review-revue-canadienne-de-philosophie/article/abs/morality-of-law-by-lon-l-fuller-new-haven-yale-university-press-montreal-mcgill-university-press-1964-pp-viii-202-500/FA09F4F64A200CAA674A5ED946AB3611>

10. Riznyk S. V. *Konstytutsiiniist normatyvnykh aktiv: sutnist, metodolohiia otsiniuvannia ta systema zabezpechennia v Ukraini*: Avtoref. ...dokt. yuryd. nauk: 12.00.02. Kyiv, 2021. 44 s. S. 19 (in Ukr.).

11. *Filosofia prava / za red. Dzh. Feimberha, Dzh. Koulmena; per. z anhl. P. Tarashchuk*. Kyiv: Osnovy, 2007. 1256 s. S. 14 (in Ukr.).

12. Shemshuchenko Yu. S. *Teoretychni zasady vzaïemodii prava i kultury*. *Pravo ta kultura: teoriia i praktyka: Mizhnarodna nauk.-prakt. konf. m. Kyiv 15–16 trav. 1997 r.* Kharkiv: MP «Lesia», 1997. S. 4–8 (in Ukr.).

13. Koziubra M. I. *Pravo, nauka ta inshi formy svitospryiniattia i metodolohiia: linii vzaïemozv'iazkiv*. *Naukovi zapysky NaUKMA*. Yurydychni nauky. 2018. Tom 2. S. 3–12. S. 8 (in Ukr.).

14. Petryshyn O. V. *Pravo yak sotsialne yavyshe: osoblyvosti yurydychnoho pidkhodu*. *Problemy filosofii prava*. 2006–2007. Tom IV-V. S. 73–83. S. 76 (in Ukr.).

15. Okuniev I. S. *Pravove rehuliuвання yak rezultat pravotvorchosti: pytannia efektyvnosti ta prohalyh. Optimizatsiia pravotvorchoi diialnosti: teoretyko-pravovi zasady: monohrafiia / za zah. red. N. M. Parkhomenko*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. S. 420–459. S. 428 (in Ukr.).

16. Shyshko V. V. *Kulturolohichi problemy pravotvorchosti: avtoref. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.12*. Kyiv, 2004. 20 s. S. 3 (in Ukr.).

17. Plavych S. V. *Teoretyko-metodolohichni zasady pravotvorchosti: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.01*. Kyiv, 2009. 215 s. S. 42.

18. Onishchenko N., Bereza S. *Pravova kultura osoby v konteksti konstytutsiinoho rozvytku (realnyi stan ta prohramni tsili)*. *Viche*. 2011. № 19. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2734/> (in Ukr.).

19. Lvova O. L. *Moralnyi vymir pravotvorchosti yak faktor yii optimizatsii*. *Optimizatsiia pravotvorchoi diialnosti: teoretyko-pravovi zasady: monohrafiia / za zah. red. N. M. Parkhomenko*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2025. S. 167–191. S. 177 (in Ukr.).

Lvova Olena. Compliance with the law: interaction between legal and moral aspects

Introduction. A formal legal understanding of compliance with legal norms as a result of state coercion is increasingly proving insufficient to ensure effective legal regulation and stability of the legal order. Of particular importance is the study of the interaction between the legal and moral aspects of compliance with the law in the context of the establishment of the principle of the rule of law, which requires not only formal legality, but also the conformity of legal norms and practices with the fundamental values of justice, freedom, and human dignity.

Purpose of the article. To study law enforcement as a form of law implementation in the context of the interaction between legal and moral factors.

Results. The essence of law enforcement lies in inaction (passive behavior), i.e., refraining from actions that are prohibited by legal norms. The use of legal coercion performs an important protective function in the process of law enforcement. Lawful behavior based solely on fear of sanctions will lose its effectiveness in the absence of sanctions.

It is argued that a person who is free, adequate, reasonable, and fair will comply with the relevant legal norms regardless of the threat of coercion. In this case, compliance with the law appears not only as a passive form of lawful behavior, but as a voluntary internal acceptance of legal requirements that corresponds to a person's moral ideas about what is fair and proper.

The moral dimension of compliance with the law is particularly evident in the categories of good faith, responsibility, and legal culture, which are also considered key factors in the stability of the legal order in Ukrainian doctrine.

Legal literature emphasizes that legal norms whose content is based on or at least does not contradict traditional moral and religious postulates are implemented more effectively in the appropriate form, including through compliance with prohibitions, which in this case will no longer be perceived as restrictions on personal freedom due to the internal conviction of the need for such norms to ensure the progressive development of society and its institutions.

Conclusions. Compliance with the law is appropriately considered as a value-driven form of law enforcement, in which legal coercion is balanced by the internal moral conviction of subjects in the necessity of lawful behavior. It is precisely this unity of the legal and the moral that corresponds to the modern understanding of the rule of law and ensures the stability of the legal order and the real effect of the law. Compliance with the law as a voluntary form of lawful behavior is based on an awareness of the social value of the law, recognition of its fairness and moral legitimacy.

Keywords: compliance with the law, law enforcement, legal coercion, morality, lawful behavior.

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.12.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026